

Сучасні тренди партійного будівництва в Україні

Стаття присвячена проблемам розвитку політичних партій в Україні й основним тенденціям сегментування партійно-політичного простору. Автор здійснив спробу комплексного підходу до аналізу подій та явищ у вітчизняному політикумі, які так чи інакше стають маркерами та задають тон у процесах формування української партійної системи. Доведено активне використання політичною елітою маркетингового підходу в питаннях агрегування політичними партіями інтересів й очікувань населення, зростання політичної активності партійних функціонерів напередодні виборів різного рівня та визначено нинішні «модні» тренди, які використовують політичні партії в гонитві за рейтингами й підтримкою.

Ключові слова: політичні партії, електорат, партійна система, тренди.

Постановка наукової проблеми та її значення. Свого часу відомий учений М. Дюверже зазначав: «Режим без партій – режим без демократії» [2, с. 332]. Сучасну демократію неможливо уявити без наявності політичних партій як інструменту, на який покладено представництво політичних інтересів широких верств населення, боротьби за владу й ротації еліт, розроблення та впровадження в життя політичних доктрин і програм.

В Україні з моменту проголошення незалежності сформувалася багатопартійна система, яка попри велику кількість, не завжди демонструвала якість елементів структури. Однак, як показує політична практика, установлення формальних інститутів демократії не призводить автоматично до встановлення демократичного режиму. Спроби країн, яких торкнулася «третя хвиля» демократизації, відтворити в себе модель представницької демократії ХХ ст. закінчилися навмисною або ненавмисною імітацією, що маскує принципово інші практики. Таким формальним інститутом демократії є партійна система України [7, с. 112].

Процес партіогенезу в Україні виявився відмінним від більшості країн постсоціалістичного табору й мав свою специфіку. Дослідження еволюції, а в цьому разі особливостей сучасного стану партійного будівництва, становлять значний інтерес для політичної науки. Певною мірою її актуалізація зумовлена й недостатнім науковим опрацюванням тенденцій та риторики вітчизняного партійного будівництва. Наслідки цього – відсутність реального прогресу в регулюванні діяльності політичних партій у країні й розуміння їх справжньої суті як ефективного інституту представництва в Україні.

Майдан ще більше загострив відмінності в цивілізаційних поглядах населення і став періодом глобальних суспільно-політичних трансформацій. Перетворення торкнулися і сфери партійної інженерії, з'явилися нові «модні» тенденції, що і зумовлює потребу докладного аналізу описаної вище проблеми.

Аналізуючи цю проблематику, можна простежити основні пріоритети діяльності правлячих нині політичних партій, які методи вони використовують для боротьби за владу і яку справжню мету переслідують ці, здавалося б, «безневинні» елементи громадянського суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Зважаючи на багатоаспектність цього питання, серед сучасних вітчизняних дослідників можна виділити низку тих, які досліджували окреслену тему, а серед них Є. Базовкін, Л. Гонюкова, М. Кармазіна, А. Колодій, І. Поліщук, М. Примуш, А. Романюк, Ю. Шведа, Ю. Якименко та ін.

Досліджують окремі компоненти партійного будівництва цілі аналітичні центри – Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Кураса, Український центр економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, фонд «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва, Український незалежний центр політичних досліджень та ін.

Мета статті – проаналізувати сучасні віяння у вітчизняному партійному просторі постреволюційного періоду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після конституційної реформи 2004 р. партії набули статусу головного суб'єкта політичного процесу й стали ядром реалізації влади. Урахувавши низку факторів, визнаний український експерт у галузі

партології Ю. Шведа, дає таке їх визначення: «Партія – це специфічна громадсько-політична організація, яка має особливий правовий статус у державі, її національно-автономному чи міждержавному утворенні, є угрупованням людей, добровільно об'єднаних між собою спільністю політичних поглядів, як звичайно, формально зафіксованих у програмних документах, а також, спираючись на певну ідеологію та організацію і представляючи певні ідеологічно оформлені соціальні інтереси, бажає активно брати участь у суспільно-політичному і державному житті, має на меті завоювання і здійснення влади в державі [8].

Нині процес формування й діяльність політичних партій регламентує Закон України «Про політичні партії» від 05.04.2001 р., який трактує поняття «політична партія, як зареєстрованого згідно із законом добровільного об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [4].

Парадоксально, але більшість із наявних сьогодні партій – це т. зв. «сплячі» партії, активізуються вони лише перед виборами. У жодній з них немає своєї ідеології, і за суттю вони є типовими електоральними «губками», які не мають за мету виконувати ті функції, які на них поклала держава й суспільство.

Станом на січень 2017 р. в Україні офіційно було зареєстровано 352 політичні партії [3]. Нечуваний сплеск активності припав саме на 2015 рік, коли Міністерство юстиції зареєструвало 79 нових політичних партій. Загалом за 2014–2015 рр. було зареєстровано більше партій, ніж за десять попередніх років. Як слушно зазначив гендиректор Комітету виборців України О. Кошель, «Фактично ми отримали абсурдну ситуацію, коли кожні чотири дні, включно із вихідними, в Україні реєструвалася нова політична сила. Це не лише підриває довіру суспільства до політичних партій, але і до представницьких органів влади» [11].

Основні причини, які прискорили таке стрімке утворення партій в Україні:

- надпростий, на нашу думку, механізм реєстрації;
- відсутність правового регулювання в царині обов'язкового здійснення партіями статутної діяльності (регулярне проведення з'їздів, інших партійних заходів, фіксоване членство);
- чотири виборчі цикли, які відбувалися за пропорційною і змішаною виборчою системою;
- торгівля пакетами реєстраційних документів, яка стала прибутковим різновидом бізнесу;
- відсутній контроль із боку Мін'юсту над створенням політичних партій і їх ліквідацією;
- небажання правлячих у парламенті політичних гравців структурувати політичний простір для розділення електоральних симпатій, що виявляється в законодавчій забороні утворювати виборчі блоки;
- тренд використання партій фінансово-промисловими групами для лобювання своїх інтересів у вищих органах влади.

Кількість партій в Україні й в інших державах Східної Європи, де процес партійного будівництва розпочався після розпаду СРСР суттєво відрізняється. Для порівняння: у Польщі – 84, у Словаччині – 56, у Румунії – 124, у Російській Федерації – 77, у Молдові – 45, у Латвії – 73, у Литві – 38 [5].

Суттєвим чинником, який спонукає до утворення нових політичних партій, є суспільно-політичні кризи. Найяскравішим каталізатором цих процесів був Майдан, однією з вимог якого було проведення дострокових парламентських виборів і повна зміна українського політикуму. Блискавично на політичному небосхилі почали одна за одною з'являтися нові партійні проекти (або старі, які пройшли ребрединг), які активно протиставляли себе чинній владі.

Однак наявність такої великої кількості політичних партій не сприяє консолідації демократичних цінностей, а особливо тоді, коли значна їх частина не є «працюючими». Суб'єктами виборчого процесу стають не всі політичні партії й ще менша їх кількість проходить до Верховної Ради. Український парадокс багатопартійності полягає в тому, що за наявності великої кількості партій реальну участь у здійсненні влади бере їх мізерна кількість [1, с. 179].

Попри безліч концептів у підходах до структурування партійної системи у сучасній Україні, представлено систему поміркованого плюралізму. Ця система змінила поляризовану партійну систему з домінують партією, якою була «Партія регіонів» після зміни форми правління й перемоги на виборах 2012 р.

Еволюція партійної системи України [6, с. 164]

Етап	Типологія Дж. Сарторі	Типологія П. Майра	Типологія М. Дюверже
1990–2002 рр.	Система з домінуючою партією	Система малих партій	Багатопартійна система
2002–2006 рр.	Система поляризованого плюралізму		
2006–2012 рр.	Система поміркованого плюралізму	Система середніх партій	
2012 – до сьогодні			

Після позачергових парламентських виборів 2014 р. відбулося переформатування партійної системи. Правлячі до цього «регіони» зникли з політичної орбіти, а їх місце в умовах російської агресії зайняла партія нового президента П. Порошенка. Повернення до парламентсько-президентської форми правління та наявність полярних у геополітичному позиціонуванні представників опозиції у Верховній Раді не дало змогу зробити з «Блоку Петра Порошенка» партії-гегемона. Потрібно зазначити, що партії правої частини ідеологічного спектра (проевропейського спрямування) більш артикульовані.

Суспільно-політична криза, надвисокий рівень конфліктного потенціалу в державі, нестабільність політичної системи ускладнюють процес виділення основних трендів партійного будівництва на сучасному етапі. Однак, на нашу думку, у постмайданівському партійному будівництві відстежуються такі тенденції:

1. *Поява «нових» облич у Верховній Раді.* За результатами позачергових парламентських виборів, які відбулися 26 жовтня 2014 р., до Верховної Ради України пройшло шість партій, п'ять із яких нові електоральні проекти, які вдалися до ребрендингу й під новими назвами та гаслами боролися за місце в парламенті. Усі вони активно протиставляли себе політичним силам, які утворювали парламентську коаліцію часів Януковича, активно спекулюючи на темі Майдану та смерті героїв Небесної сотні.

2. *Активне вербування військових, волонтерів та громадського активу для розширення електоральної підтримки та відновлення довіри* проявилось в активному включенні партіями їх до першої десятки виборчих списків. Політтехнологи «Батьківщини» рекомендували Юлії Тимошенко поступитися місцем, щоб очолила список обранців ув'язнена у РФ Надія Савченко, яка була на той час своєрідним символом мужності й боротьби з військовою агресією Росії та жертвою режиму Путіна. Завдяки цій технології до парламенту потрапила велика кількість учасників АТО, керівників добробатів, журналістів та представників громадянського суспільства.

3. *Прогресуючий популізм.* Політичні й економічні кризи, що провокують перевибори, завжди змушують лідерів опозиційних партій напередодні активно паразитувати питаннями зниження податків, тарифів, безкоштовної медицини й освіти, підвищення соціальних стандартів, знищення олігархату в політиці тощо. Типовим прикладом популізму були заяви лідера однойменної партії й нинішнього гаранта Конституції П. Порошенка про «безвіз», антитерористичну операцію, яка триватиме години, трьох друзів, яких за аналогією з батьком сингапурського «економічного дива» Лі Куан Ю запроторить за ґрати, щоб побороти кумівство й корупцію у вищих ешелонах влади.

Відтоді обіцянки українського президента так і залишилися обіцянками, але традиційно найбільшшими популістами вітчизняного політикуму є О. Ляшко і Ю. Тимошенко, які активно критикують чинну владу, користуючись її численними промахами й невдачами, підвищуючи власні та рейтинги очолюваних ними партій. «Людині хочеться, щоб світ був поділений на чорне і біле, на погане і хороше. У такі періоди з'являється попит на персонажів, подібних Путіну, Трампу або Ляшку. Мені не добре, незатишно і незрозуміло, а тут людина, яка відразу знаходить винних, говорить не просто те, що я хочу почути, а відразу пропонує рішення, які мені здаються зрозумілими» [9].

4. *Деїдеологізація українських політичних партій.* Після заборони 16 грудня 2015 р. Окружним адмінсудом міста Києва Комуністичної партії – єдиної, яка мала визначену ідеологію, в Україні простежується стійка ідеологічна криза діяльності партій. Модна нота останнього часу – зміна мілітаристської риторики на антикорупційну, швидкими темпами з'являються рухи та платформи, які позиціонують себе як народні партії, борці з «кумівством», із «внутрішнім ворогом», що намагаються поєднати соціал-демократичні, ліберальні та консервативні ідеї. Резюмуючи, варто відзначити, що більшість сучасних політичних партій – звичайні «електоральні машини», а тому сповідують централізм як найбільш прагматичну позицію, позбавлену ризиків ідеологічної заангажованості.

5. *Персонізація політичних партій і блоків і відсутність внутрішньопартійної демократії.* Сталою тенденцією українського партійного будівництва є утворення однойменних партій і утворень лідерського типу із чіткою прив'язкою до окремих політичних діячів: «Блок Петра Порошенка», «Радикальна партія Олега Ляшка», «Батьківщина», «Самопоміч». Така електоральна залежність від особистості лідера має і зворотний бік медалі – ефект бумеранга, коли через різку втрату довіри до «вождя», рейтинги партії опускаються до нуля, як у випадку з А. Яценюком і «Народним фронтом», який навіть не наважився самостійно іти на місцеві вибори 2015 р. Аналогічно похитнулась довіра громадян до «Самопоміч» та її лідера А. Садового через скандали щодо мандрів львівського сміття всією Україною і трагедію на Грибовицькому сміттєзвалищі. Зараз лідер цієї фракції О. Березюк активно заперечує можливість перевиборів до Верховної Ради, розуміючи несприятливу обстановку й падіння рейтингів його політсили.

6. *Державне фінансування діяльності парламентських партій.* З 1 липня 2016 р. набув чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», що передбачає державне фінансування статутної діяльності політичних партій і відшкодування витрат на передвиборчу агітацію під час виборів народних депутатів України (з 1 січня 2017 р.). Таку прерогативу отримали шість політичних партій, які за результатами останніх виборів потрапили до ВРУ. Спроби позбавити партії тіньового фінансування від кланово-олігархічних груп відверто провалилися і через громадське несприйняття подібного явища, і через супротив самих партій, які не хочуть показувати свої джерела надходжень і витратити їх на піар, а не на статутну діяльність.

За даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова, у листопаді 2015 р. виявили, що 76 % українців виступили проти ідеї бюджетного фінансування партій, а підтримують таку ініціативу лише – 15 %; важко сказати – 8,8 %. Українці прихильники того, щоб політичні партії фінансували їх лідери – 40 % респондентів; рядові члени також – 40 %; прихильники партії – 31 %; бізнесмени – 14 %; держава – 13 % [10, с. 6].

7. *Утрата довіри до політичних партій як інституту представництва інтересів громадян.* Партії остаточно себе дискредитували в очах виборців після дострокових виборів до парламенту 2014 р. й незбіг декларованих ними програм і реальної політики у Верховній Раді. Це безпосередньо пов'язано з відсутністю в Україні інституту політичної відповідальності, а тому партії можуть безкарно розкидатися обіцянками. Розчарування і зневіра громадян – незмінний супутник вітчизняного партійного будівництва.

За результатами того ж опитування встановлено, що рівень недовіри українців до політичних партій становить 79 %; довіряють партіям лише 12 % опитаних; важко сказати – 9 %. Це найнижчий і відверто критичний показник за останні п'ять років [10, с. 5].

Партії, які нині представляють владу, нехтують розбудовою організаційної структури, розраховуючи передовсім на використання адміністративного ресурсу і ЗМІ. Єдиними позитивними змінами, які були внесені до виборчого законодавства після Майдану, були гендерні квоти, що згодом відмінили та скасування вимоги завчасної реєстрації політичних партій для отримання права висувати кандидатів.

Висновки. Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, – початок всебічних трансформацій у суспільно-політичній сфері. Україна стала мультипартійною країною за кількістю партій і країною з партійною системою поміркованого плюралізму.

Політичні партії після Майдану, як і інститути представництва інтересів, повністю дискредитували себе. Відновити довіру виборців нині набагато важче, ніж повернути партіям їх справжні функції. Вони перетворились на формальні інститути демократії, які протягом тривалого часу загравали із соціумом і вдавали гостру ідеологічну та політичну боротьбу з опонентами за рівень життя громадян, реформи, інтеграцію.

У той час, коли на Заході партії основну увагу приділяють статутній діяльності, спілкуванню з виборцями, реалізації програм, в Україні основна функція партій – це самореклама. Партії стали інструментом легітимізації влади й лобістами конкретних бізнес-структур. Це свого роду «ерзац-партії», які не відображають справжньої суті цього інституту.

Вітчизняне партійне будівництво демонструє невідповідність демократичним стандартам розвитку: поглиблює їх залежність від фінансування олігархічними структурами, кристалізує ідеологічну дисперсію й відсутність комунікації між партійними лідерами та звичайними громадянами. Бурхлива імітація партійної активності засвідчує низхідний тренд якості партій і висхідний тренд кількості партій. Це зумовлює парадокс невідповідності пропозиції на електоральному ринку попиту виборця. Подолання цих суперечностей займе ще не один електоральний цикл і змусить політичні партії шукати способи виходу з кризи та відновлення суспільної довіри до політичних лідерів і інститутів, які вони уособлюють.

Джерела та література

1. Багатопартійність по-українськи / Л. Гонюкова // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2009. – С. 176–182.
2. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже ; пер. с фр. Л. А. Зимина ; науч. ред. А. Д. Кириллов. – М. : Академ. Проект, 2002. – 560 с.
3. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 07 лютого 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi
4. Про політичні партії в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
5. Стан політичних партій напередодні державного фінансування : звіт КВУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/cvu.ngo/posts/1233159726725781>
6. Лебедюк В. Конфігурація партійної системи України: нисхідні та висхідні тенденції / В. Лебедюк // Сучасна українська політика : зб. наук. пр. – Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2013. – Вип. 28. – С. 157–169.
7. Нікогосян О. Політичні партії як формальний інститут демократії в Україні / О. Нікогосян // Сучасне суспільство. – 2016. – Вип. 1. – С. 109–117.
8. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити [Електронний ресурс] // Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування : інформ. матеріали до Міжнар. круглого столу (16 верес. 2015 р.). – Режим доступу : http://www.gazumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf
9. Рахманін С. Популізм «високої кухні», патріотизм і війна: Рахманін детально про українські політичні еліти [Електронний ресурс] / С. Рахманін. – Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/58371-populizm-visokoi-kuhni-patriotizm-i-vijna-rahmanin-detalno-pro-ukrainski-politichni-eliti.htm>
10. Сидорчук О. Ставлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування / О. Сидорчук // Фонд Демократичні ініціативи імені І. Кучеріва. Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка». – 2015. – № 6. – 11 с.
11. У 2015 році в Україні з'явилася рекордна кількість партій – КВУ // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/news/2016/01/25/7096576/>

Fedchyk Yuriy. Modern Trends of Party Building Are in Ukraine. The article deals with the problems of political parties' development in Ukraine and with the main trends of party-political space segmentation. The author attempted a comprehensive approach to the analysis of events and phenomena in domestic politics, which in some way become markers as well as define the processes of Ukrainian party system formation. The article has proven the political elite's active use of the marketing approach in matters of political parties' aggregation of public interests and expectations, the growth of party functionaries' political activity before the elections of various levels. The current "fashion" trends used by political parties in their pursuit of ratings and support are defined.

Key words: political parties, electorate, party system, trends.

Федчик Юрий. Современные тренды партийного строительства в Украине. Статья посвящена проблемам развития политических партий в Украине и основным тенденциям сегментирования партийно-политического пространства. Автор предпринял попытку комплексного подхода к анализу событий и явлений в отечественном политикуме, которые тем или иным образом становятся маркерами и задают тон в процессах формирования украинской партийной системы. Доказано активное использование политической элитой маркетингового подхода в вопросах агрегирования политическими партиями интересов и ожиданий населения, рост политической активности партийных функционеров накануне выборов разного уровня и определены нынешние «модные» тренды, которые используют политические партии в погоне за рейтингами и поддержкой.

Ключевые слова: политические партии, электорат, партийная система, тренды.

Стаття надійшла до редколегії
24.01.2017 р.